

РОЗВИТОК ЧИ БАЛАНСУВАННЯ? (СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ, 2004-2010 РОКИ)

Михайло Іванович Найдъонов, Любов Володимирівна Григоровська

Проаналізовано дані проведених Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України репрезентативних опитувань громадської думки з актуальних питань суспільно-політичного життя. Порівнюються періоди початку приходу до влади різних політичних команд після президентських виборів 2004 і 2010 рр. Зроблено прогноз щодо провідної тенденції самоздійснення влади як такої, що визначається потребою збереження балансу в електоральному полі і, отже, не сприяє запровадженню політики принципів змін. Порушено питання про наявність розвитку самого суспільства як накопичення в ньому позитивних змін, що становить перспективу подальшого дослідження.

Ключові слова: соціальна ситуація, розвиток, балансування, громадська думка, громадянське суспільство.

Актуальність. Динамічність соціополітичних процесів в Україні, що проявляється, зокрема, у пов'язаній з президентськими виборами зміні владних політичних команд, ставить у порядок денний питання перспектив суспільного розвитку, передусім становлення громадянського суспільства як критерію реальності демократичних перетворень в країні. Найвагомішою причиною переходу влади в Україні від однієї політичної сили до іншої, на нашу думку, є відставання в пошуку ефективних форм сприяння самоорганізації громад і суспільства в цілому та координації державного управління і самоорганізації громадян.

Отже, **проблемою** є дефіцит певного рівня державного управління яке могло би ефективно використовувати інтенції до розвитку, що містять в собі соціальні ситуації, котрі виникають в українському суспільстві, для їх перетворення у виразні і стійкі тенденції. Політика держави, що декларує прихильність до демократичних цінностей, має бути спрямованою на знаходження засобів опрацювання та підтримки тенденцій до розвитку, що засвідчують зародження громадянського суспільства в Україні, тоді як наявність, але недостатня розвиненість самоорганізаційних сил є спокусою для її втручання в зону самоорганізації суспільства. На цьому перетині і виникає специфічна стратегія балансування.

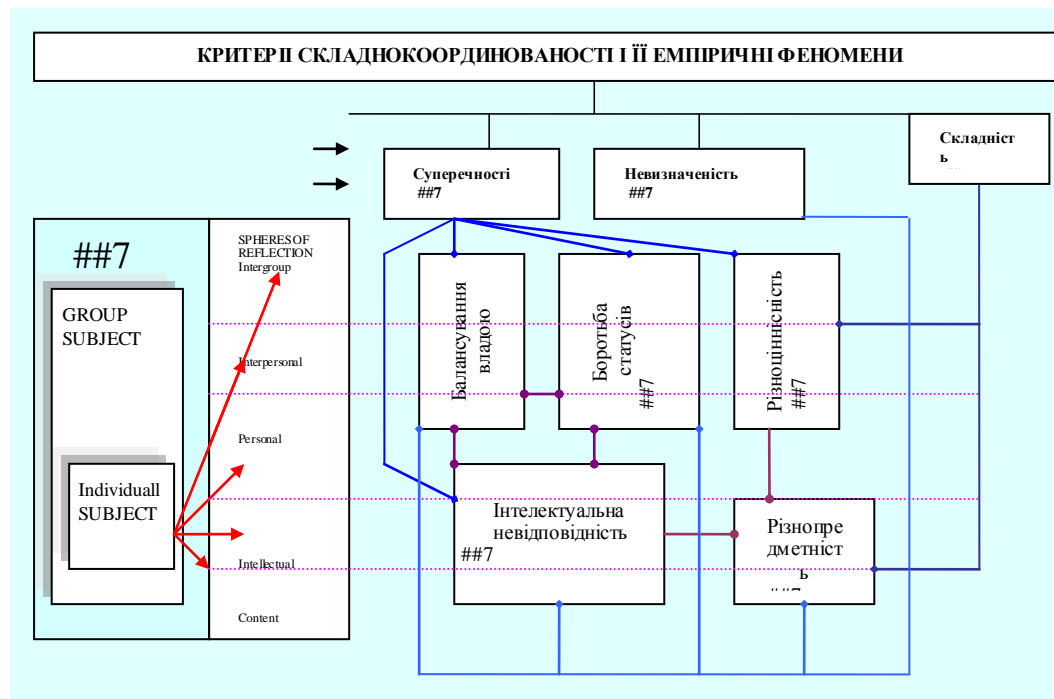
Метою представленого в даній статті аналізу є встановлення значення змін владних команд в Україні, що відбулися в результаті президентських виборів у 2004 і 2010 роках, як потенції суспільного розвитку. **Додатковою**

метою, що зумовлювала обрання ракурсу аналізу, є інформування українського читача про результати **апробації** застосованих в ньому підходів та зроблених висновків на XXXIV щорічній конференції міжнародного товариства з політичної психології (International Society of Political Psychology, ISPP), що відбулася 9-12 липня 2011 р. в м. Стамбул, Туреччина. Текст доповіді англійською мовою було заздалегідь представлено на сайті конференції для попереднього ознайомлення та обговорено на секційному засіданні "Електоральна поведінка і громадська думка" (11 липня 2011 р.), де було виголошено відповідну доповідь.

Теоретичною рамкою аналізу ситуації виступає поняття складнокоординованості. Складність є проміжною фазою між хаосом і порядком [2], що набуває характеристики глобальної умови існування людства: збільшується кількість суб'єктів, точок зору і зв'язків, інтенсифікується багатозначність; помножується невизначеність (бракує інформаційної ясності, чіткості причинно-наслідкових зв'язків), зростає взаємозалежність будь-яких процесів і швидкість змін кожної із перелічених складових.

Соціально-психологічний вимір цих процесів розкривається, насамперед, через зростання складності координації (складнокоординованість) між людьми в межах певних соціальних організованостей соціосистем: спільнот, корпорацій, організацій, окремих груп і суспільств у цілому. Складнокоординованість характеризує стадію інтенсивного розвитку в організаціях, будучи як позитивно, так і негативно спрямованою. Негативні наслідки складнокоординованості проявляються в різноманітних феноменах: статусній боротьбі, інтелектуальній невідповідності, балансуванні владою, різнопредметності, різноцінності, зумовлених браком рефлексії зовнішніх чи внутрішніх причин складності, і знижують продуктивність організації.

Складнокоординованість як стан соціосистеми є реальністю сучасної організаційної практики. Проте цей понятійний конструкт може бути застосований і для аналізу суспільства як соціосистеми, спробу якого здійснено нами нижче.

Емпіричний аналіз базується на системних багаторічних моніторингах громадської думки з актуальних питань суспільно-політичного життя, який проводився Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України під керівництвом його директора Слюсаревського М. М. Нами аналізується період з 2004 по 2010 роки. У цілому порівнюються дані семи масових опитувань, у кожному з яких (крім опитування 2005 року) брали участь не менше 2000 респондентів (17–25.05.2004, N=2007; 3–10.05.2005, N=1217; 18–25.10.2006, N=2293; 22–26.09.2007, N=2000; 24–30.11.2008, N=2014; 18–24.12.2009, N=2005; 26–31.08.2010, N=2003).

Особливу увагу приділено періодам перших місяців після приходу до влади нових політичних команд (названих громадянами "помаранчевою" і "синьою") після виборів Президента країни (травень 2005 р. і серпень 2010 р.). Охарактеризуємо коротко відмінності цих політичних сил. Зазначимо, що позиція влади до виборів 2004 року характеризувалася багатовекторністю в зовнішній політиці і невиразністю (прихованістю) позиції правих сил щодо ставлення до власності. "Помаранчева" влада позиціонувала себе як опозиційну щодо попередньої, а також радянської моделі правління, проголошуючи відкрито і однозначно слідування європейсько-атлантичному вектору у зовнішній політиці. Вона подавала сигнали для змін всіх верств суспільства. Політична сила "синіх" у 2004 році здебільшого

спиралася на критику радикалізації та продовження політики багатовекторності, збереження пільг, привілеїв для певних верств населення що є ознакою патріархальності. У 2010 році після приходу до влади в позиції "синіх" стало виразнішим підсилення східного вектору, що виражалось у скасуванні північноатлантичної спрямованості у зовнішній політиці. Більш пред'явленою для суспільства стала позиція крупного капіталу.

Серед масиву емпіричних даних для аналізу було визначено основні і допоміжні дані. До основних було віднесено рейтинги довіри до центральних органів державної влади та інших суспільних інститутів в перші місяці після президентських виборів 2004 і 2010 років, які співвіднесено з даними щодо електоральної активності, підтримки громадянами України різних політичних сил в динаміці, їх ставлення до змін у виборчому законодавстві. Допоміжними виступають дані, що характеризують сприйняття населенням економічних дій Уряду та тенденції в переживанні населенням України національної ідентичності, що відносяться до ситуації перших місяців при владі нової політичної сили у 2010 р.. Їх залучення дає змогу більш глибоко зрозуміти ситуацію з позиції поставленої мети – чи відбувається накопичення позитивних змін у суспільстві, тобто чи відбувається його розвиток.

Привертає увагу значна різниця у рейтингах довіри до центральних органів влади у перші місяці після виборів Президента у 2004 і 2010 роках. У серпні 2010 року рівень довіри населення до Президента України знизився на 26,6%: частка тих, хто у травні 2005 р. позитивно відповів на запитання **"Чи довіряєте Ви переліченим нижче владним структурам и суспільним інститутам?"** в частині довіри до Президента України, становила 61,1%, у серпні 2010 р. - 34,5% . Суттєво також знизився рейтинг довіри до Кабінету Міністрів (з 48,2% до 28,4%) та Верховної Ради України (з 35,3% до 22,9%). Разом з тим дещо зросла довіра громадян до ЗМІ (з 41,5% до 44,9%), громадських організацій (33,8% до 39,8%), місцевих органів влади (з 24,1% до 30,7%), профспілок (з 24,2% до 30,0%). Майже не змінилися і залишаються високими рейтинги системи освіти (49,60 і 51,4% у травні 2005 р. і серпні 2010 р. відповідно), і церкви (64,6% і 62,8% відповідно). Отже на фоні падіння довіри до центральних органів державної влади зросла довіра до суспільних інститутів.

Динаміка рейтингів довіри до владних структур, інших суспільних інститутів

	Рейтинг довіри (цілком довіряю + скоріш, не довіряю)							Рейтинг недовіри (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю)							Баланс довіри-недовіри						
	17-25.05. 2004	3-10.05. 2005	18-25.10. 2006	22-26.09. 2007	24-30.11. 2008	18-24.12. 2009	26-31.08, 2010	17-25.05. 2004	3-10.05. 2005	18-25.10. 2006	22-26.09. 2007	24-30.11. 2008	18-24.12. 2009	26-31.08, 2010	17-25.05. 2004	3-10.05. 2005	18-25.10. 2006	22-26.09. 2007	24-30.11. 2008	18-24.12. 2009	26-31.08, 2010
Президент України	15,0	61,1	27,9	27,5	16,4	14,0	34,5	74,2	29,9	60,7	59,0	71,5	76,0	53,8	-59,2	+31,2	-32,7	-31,5	-55,1	-62,0	-19,3
Верховна Рада України	11,5	35,3	21,3	22,7	9,8	12,6	22,9	71,6	44,0	60,3	63,0	75,3	77,2	67,9	-60,1	-8,7	-39,0	-40,3	-65,5	-64,6	-45,0
Кабінет Міністрів України	14,9	48,2	27,5	29,3	20,1	19,7	28,4	66,6	33,6	56,1	56,0	62,6	68,8	58,3	-51,7	+14,6	-28,6	-26,7	-42,5	-49,1	-29,9
Конституційний суд України	не було у списку	не було у списку	не було у списку	22,6	21,0	25,3	25,1	не було у списку	не було у списку	не було у списку	51,8	53,4	53,1	49,8	не було у списку	не було у списку	не було у списку	-29,2	-32,4	-27,8	-24,7
Верховний суд України	не було у списку	не було у списку	не було у списку	23,4	23,7	25,2	25,5	не було у списку	не було у списку	не було у списку	50,2	50,8	53,8	46,8	не було у списку	не було у списку	не було у списку	-26,8	-27,1	-28,6	-21,3
місцеві суди (обласні, міські, районні)	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	19,8	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	61,8	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку	-42,0
Генеральна прокуратура України	17,7	16,4	не було у списку	18,3	18,1	18,6	23,0	64,7	60,5	не було у списку	53,7	56,0	61,2	47,4	-47,0	-44,1	не було у списку	-35,4	-37,9	-42,6	-24,4
Рада національної безпеки і оборони України	не було у списку	не було у списку	не було у списку	23,6	21,9	29,0	30,4	не було у списку	не було у списку	не було у списку	41,8	46,8	44,4	35,2	не було у списку	не було у списку	не було у списку	-18,2	-24,9	-15,4	-4,8
Центральна виборча комісія	не було у списку	не було у списку	не було у списку	27,7	20,0	28,4	35,8	не було у списку	не було у списку	не було у списку	49,4	57,9	49,4	41,4	не було у списку	не було у списку	не було у списку	-21,7	-37,9	-21,0	-5,6

	Рейтинг довіри (цілком довіряю + скоріше довіряю)							Рейтинг довіри (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю)							Баланс довіри-недовіри						
	17-25.05. 2004р.	3-10.05. 2005р.	18-25.10. 2006р.	22-26.09. 2007р.	24-30.11. 2008р.	18-24.12. 2009р.	26-31.08, 2010р.	17-25.05. 2004р.	3-10.05. 2005р.	18-25.10. 2006р.	22-26.09. 2007р.	24-30.11. 2008р.	18-24.12. 2009р.	26-31.08, 2010р.	17-25.05. 2004р.	3-10.05. 2005р.	18-25.10. 2006р.	22-26.09. 2007р.	24-30.11. 2008р.	18-24.12. 2009р.	26-31.08, 2010р.
Українські мас-медіа	26,1	33,7	41,5	30,6	37,7	42,2	44,9	55,9	43,8	38,0	50,7	43,6	39,8	38,7	-29,1	-10,1	+3,5	-20,1	-5,9	+2,4	+6,2
Громадські організації	33,2	35,2	33,8	30,0	33,4	38,1	39,8	37,1	32,2	32,4	31,9	30,5	31,7	26,4	-3,9	+3,0	+1,4	-1,9	+2,9	+6,4	+13,4
Збройні Сили України	31,0	50,4	41,1	47,1	39,5	44,6	48,6	48,0	26,2	38,5	31,8	34,2	34,0	30,7	-17,0	+24,2	+2,6	+15,3	+5,3	+10,6	+17,9
Міліція	14,0	19,8	18,7	27,2	22,8	22,1	21,6	76,6	65,5	69,6	57,4	62,8	64,6	68,0	-62,6	-45,7	-50,9	-30,2	-40,0	-42,5	-46,4
Місцеві органи державної влади	12,4	19,9	24,1	31,2	26,8	27,8	30,7	74,2	62,5	61,4	50,1	55,3	56,8	56,2	-61,8	-42,6	-37,3	-18,9	-28,5	-29,0	-25,5
Національний банк України	27,2	31,4	37,3	30,9	17,6	19,8	28,5	48,7	41,8	36,4	37,3	57,6	58,4	47,0	-21,5	-10,4	+0,9	-6,4	-40,0	-38,6	-18,5
Політичні партії	10,5	14,5	13,3	18,1	11,5	13,4	16,0	68,3	57,0	65,7	58,2	67,0	67,2	66,3	-57,8	-42,5	-52,4	-40,1	-55,5	-53,8	-50,3
Профспілки	20,7	21,0	24,2	27,1	22,7	29,6	30,0	59,0	50,2	47,6	44,1	44,6	46,0	46,6	-38,3	-29,2	-23,4	-17,0	-21,9	-16,4	-16,6
Система освіти	36,9	40,5	49,6	55,7	41,1	49,1	51,4	43,9	36,7	31,7	25,3	33,3	30,1	27,6	-7,0	+3,8	+17,9	+30,4	+7,8	+19,0	+23,8
Служба безпеки України	27,0	38,5	33,7	34,9	27,3	34,1	33,4	52,3	38,6	40,8	34,2	40,1	39,6	36,1	-25,3	-0,1	-7,1	+0,7	-12,8	-5,5	-2,7
Церква	57,4	63,7	64,6	62,1	56,0	59,5	62,8	23,9	15,8	17,0	16,8	20,5	17,4	18,4	+33,5	+47,9	+47,6	+45,3	+35,5	+42,1	+44,4

Рейтинги довіри було порівняно з електоральною активністю громадян у періоди, що аналізуються.

Розподіл відповідей на запитання *"Якби сьогодні проходили вибори до Верховної Ради України, чи взяли б Ви участь у голосуванні?"*, у %

	Листопад 2005		Жовтень 2008		Лютий 2009		Червень 2009		Жовтень 2009		Листопад 2009		Серпень 2010	
однозначно так	50,6	82,2	23,0	52,8	26,5	60,5	33,0	68,6	32,7	69,6	35,5	74,3	31,6	70,7
скоріше так	31,6		29,8		34,0		35,6		36,9		38,7		39,1	
скоріше ні	5,1	7,8	17,2	36,1	16,0	28,8	11,7	21,4	12,0	22,7	7,4	14,7	11,7	21,5
однозначно ні	2,7		18,9		12,8		9,7		10,7		7,3		9,8	
важко відповісти	10,0		11,1		10,8		10,0		7,7		11,0		7,7	

Якщо після перших місяців при владі "помаранчевої" команди електоральна активність громадян перебувала на рівні 82,2 %, то в серпні 2010 р. її показники знизилися на 11,5%. і склади 70,7%. При цьому значно зменшилася кількість тих, однозначно взяв би участь у виборах (з 50,6% у травні 2005 р. до 31,6% у серпні 2010 р.) і збільшилася кількість тих, хто рішуче відмовлявся голосувати (з 2,7% до 9,8% відповідно).

Зміни в підтримці населенням основних політичних сил у періоди, що порівнюються, виглядають наступним чином. За "синіх" у травні 2005 року проголосувало б 19,6% респондентів, у серпні 2010 – 21,9%, за "помаранчевих" (Блок Ю. Тимошенко і Народний союз "Наша Україна") 30,9% і 13,8% відповідно. Серед тих, хто мав намір взяти участь у виборах частка прихильників "синіх" збільшилася на 7,3% (з 22,0% у травні 2005 р. до 29,3% у серпні 2010 р.), а серед тих, хто визначився з політичним вибором – на 9,6% (з 25,1% у 2005 р. до 34,7% у 2010р.). Підтримка "помаранчевих" сил демонструє протилежну тенденцію: серед тих, хто мав намір взяти участь у виборах, їх у 2005 р. підтримали б 34,5%, тоді як у 2010 р. лише 16,8% (різниця становить 17,7%), а серед тих, хто визначився з політичним вибором, 35,1% і 19,8% (різниця 15,3%).

Отже по вибірці в цілому спостерігається досить стабільні показники підтримки "синіх" і її підсилення серед активного електорату, тоді як електоральне поле "помаранчевих" очевидно і значно зменшилося у різних за активністю частинах опитуваних. Наявним є розчарування в "помаранчевій" владі, яка не виправдала завищених очікувань громадян. Проте відсутність суттєвого зростання електорату опозиційної політичної сили може свідчити про зміну в Україні ставлення до влади в цілому.

Розподіл відповідей на запитання "За яку з перелічених нижче політичних сил Ви проголосували б сьогодні на виборах до Верховної Ради України?", у %

	По вибірці в цілому						Серед тих, хто має намір взяти участь у виборах						Серед тих, хто має намір взяти участь у виборах і					
	Жовтень 2008	Лютий 2009	Червень 2009	Жовтень 2009	Листопад 2009	Серпень 2010	Жовтень 2008	Лютий 2009	Червень 2009	Жовтень 2009	Листопад 2009	Серпень 2009	Жовтень 2008	Лютий 2009	Червень 2009	Жовтень 2009	Листопад 2009	Серпень 2010
Партія Регіонів (В. Янукович)	19,6	21,4	21,8	20,5	26,4	21,9	27,0	23,0	28,1	26,2	32,6	29,3	30,6	28,6	31,5	30,1	36,6	34,7
Блок Юлії Тимошенко (Ю. Тимошенко)	17,9	15,7	14,9	15,5	17,7	12,1	21,9	17,9	18,3	20,1	21,9	14,7	24,8	22,3	20,5	23,2	24,6	17,4
Партія "Сильна Україна" (С.Тигипко)	не було списку	не було списку	не було списку	не було списку	не було списку	8,6	не було списку	не було списку	не було списку	не було списку	не було списку	10,5	не було списку	не було списку	не було списку	не було списку	не було списку	12,4
Партія "Фронт змін" (А. Яценюк)	2,8	7,9	9,8	7,9	7,9	6,5	3,8	8,2	11,9	9,7	8,9	7,4	4,3	10,2	13,3	11,2	10,0	8,8
Всеукраїнське об'єднання "Свобода" (О.Тягнибок)	2,2	2,5	2,8	2,5	2,7	3,6	3,3	3,1	3,1	3,2	3,3	4,5	3,7	3,8	3,5	3,7	3,7	5,3
Комуністична партія України (П.Симоненко)*	6,2	6,0	5,6	5,5	4,8	3,5	8,8	7,4	7,4	7,0	5,2	4,2	10,0	9,2	8,3	8,1	5,8	5,0
Блок Литвина (В. Литвин)	4,8	4,7	3,7	3,2	4,6	1,9	6,3	6,1	4,7	4,0	4,7	2,6	7,2	7,5	5,2	4,6	5,3	3,0
Партія "Наша Україна" (В.Ющенко)**	4,5	3,2	2,9	2,7	2,2	1,7	6,7	4,5	3,6	3,4	2,6	2,1	7,6	5,6	4,0	3,9	2,9	2,4
Соціалістична партія України (О.Мороз)	1,4	1,4	1,2	0,9	1,2	0,8	1,6	1,6	1,2	1,1	1,2	0,9	1,9	2,0	1,3	1,2	1,4	1,1
Прогресивна соціалістична партія України (Н. Вітренко)	1,6	0,6	0,8	1,5	1,2	0,4	1,7	0,4	0,9	1,8	1,2	0,5	2,0	0,5	1,0	2,1	1,3	0,6
Інші партії (блоки)	0,9	0,6	0,6	1,0	1,3	0,6	1,0	0,3	0,4	1,1	1,3	0,8	1,1	0,3	0,5	1,2	1,5	1,0
вагаюся з вибором	13,8	17,8	13,0	14,8	14,2	17,5	11,7	19,4	10,8	13,1	11,1	15,7	-	-	-	-	-	-
Вказав би в бюлетені, що не підтримую жодної партії (блоку)	7,4	7,6	8,5	9,3	6,2	8,8	3,3	5,5	5,6	7,0	4,4	6,9	3,8	6,9	6,3	8,1	5,0	8,2

Далі для більш глибокого аналізу актуальної ситуації залучимо дані, що характеризують ставлення населення до тих чи тих кроків нової політичної команди, що прийшла до влади після виборів Президента у 2010 році. Поглянемо на ставлення громадян до змін, внесених владною політичною силою до виборчого законодавства України як на картину уявлень про рівень підтримки населенням запропонованих новою владою реформ у політичній сфері.

Розподіл відповідей на запитання "Нещодавно Верховна Рада України прийняла закон про місцеві вибори, що відбудуться 31 жовтня нинішнього року. Чи підтримуєте Ви наведені нижче норми згаданого закону?" (у %)

	підтримую	не підтримую	важко відповісти	мені це байдуже
норму, що передбачає проведення виборів до Верховної Ради АР Крим, обласних, міських та районних рад за змішаною мажоритарно-пропорційною системою, а до сільських, селищних рад – лише за мажоритарною системою?	35,1	17,6	30,4	17
норму, згідно з якою у місцевих виборах мають право брати участь лише політичні партії, а не їх блоки?	33	23,4	26,4	17,2
норму, яка унеможливує участь у виборах місцевих партійних організацій, що зареєстровані менш як за рік до дня виборів, тобто усуває з виборчого процесу новостворені політичні сили?	26,3	31,1	26,3	16,4
норму, яка передбачає, що кандидати в міські голови можуть висуватися лише певними політичними силами, а не шляхом самовисування?	20,9	41,8	23,9	13,5

Найвищі показники підтримки реформ ледь перевищують третину населення (35,1%). частка тих, хто не сприймає нові норми, коливається від 17,6% (запровадження змішаної мажоритарно-пропорційної системи при виборах до місцевих органів влади (крім селищних рад) і Верховної Ради АР Крим і мажоритарної – при виборах до селищних рад) до 41,8% (заборона балотуватися на посаду мера незалежним кандидатам).

Рішення Уряду у соціально-економічній сфері, зокрема його намір збільшити тарифи на комунальні послуги, не підтримує 86,2% опитаних, 67,7% не вірять, що обіцяне Урядом надання субсидій окремим верствам населення знівелює негативні наслідки такого рішення. Прикметно, що респонденти не вірять офіційно оголошеній версії щодо необхідності такого кроку (стабілізувати економіку, припинити руйнування нафтогазової галузі і житлово-комунального господарства) – її підтримують лише 12,6%. Більше половини респондентів вважають, що Уряд це робить, щоб виконати вимоги Міжнародного валютного фонду й отримати від нього кредит (30,8%), або ж щоб розплатитися з газовими магнатами, яким влада прогнала процес у Стокгольмському арбітражному суді (25,7%), тобто керується не інтересами і потребами населення. Важливим нам видається і зовсім незначний відсоток байдужих до соціально-економічних дій Уряду. Він становить всього 2,5%, тоді як питання реформ у виборчій системі залишають байдужими від 13,5% до 17,2% респондентів.

Розподіл відповідей на запитання **“Чи підтримуєте Ви рішення уряду щодо підвищення тарифів на газ для населення?”** (у %)

цілком підтримую	2,1	7,5
скоріше підтримую	5,4	
скоріше не підтримую	17,4	86,2
зовсім не підтримую	68,8	
важко відповісти	4,0	
мені це байдуже	2,5	

Такий розподіл ставлення населення до змін у виборчому законодавстві ми вважаємо результатом зусиль "помаранчевих" сил з операціоналізації своїх гасел.

Загалом наведені дані щодо підтримки реформування виборчої системи корелюють з низьким рейтингом довіри до центральних органів державної влади, ще раз засвідчуючи, що громадяни України у переважній своїй більшості недовіряють основним політичним силам, що діють в Україні. Запроваджувані реформи не сприяють підвищенню авторитету нової влади, не зміцнюють її позиції.

Позитивна відповідь на запитання про те, чи відбувається на фоні зафіксованих змін у стосунках влади і народу накопичення позитивних змін у самому суспільстві, тобто чи відбувається розвиток суспільства, є проблематичною ще і з огляду на дані, які презентують зрушення в національній ідентифікації населення. Так у 2005 і 2010 роках практично тією самою залишилася кількість громадян України, які переживали почуття гордості за свою країну у день святкування її незалежності. Натомість на 6,5% (з 14,5% до 21%) збільшилася частка тих, хто не вважає цей день святом (тобто не ідентифікує себе з країною). Разом з тими, хто сприймає цей день просто як нагоду розважитися і відпочити (14,9%) ця частка сягає майже 35% - понад третину громадян.

Розподіл відповідей на запитання *"Як Ви сприйняли святкування 19-ї* річниці незалежності України"* (у %)

	1999	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010
це викликало в мене передусім гордість як у громадянина	8,4	7,0	9,9	7,9	15,8	15,3	14,7	12,3	7,9	15,0
разом з гордістю я відчував гіркоту невинуватих сподівань	20,4	23,1	23,2	19,8	22,2	27,0	22,8	19,5	19,3	24,0
це була передусім нагода розважитись і відпочити	10,8	9,2	12,6	10,2	12,5	12,4	12,1	13,8	10,8	14,9
вважаю цю святкову метушню спробою приховати розвал і злиденне становище в державі	35,9	37,7	35,0	37,9	24,2	23,3	24,7	20,8	34,9	18,8
цей день для мене не є святом	15,1	15,6	14,3	16,7	13,9	14,5	19,1	21,7	22,6	21,0
важко відповісти	9,4	7,4	5,0	7,5	11,3	7,5	6,7	11,8	4,4	6,4

Повертаючись на фоні здійсненого аналізу даних репрезентативних опитувань громадської думки до феномену балансування владою, зазначимо, що необхідно розрізняти його джерела: населення як активного учасника, яке протистоїть зсувом балансу вибору (потенцією обрання іншої політичної команди), та самої владної верхівки, яка враховує неефективність відриву від очікувань суспільства. Тобто балансування і

розвиток у різних суспільних верств є нелінійними. Перемога "синіх" на виборах Президента 2010 року була забезпечена задоволенням очікувань альтернативного (щодо попередньої влади) характеру. Поразка "помаранчевих" сил сталася не тому, що пропозиції іншої політичної сили ("синіх") відповідали загальнонаціональним очікуванням, а внаслідок того, що "сині" утримували очікування (були послідовними в їх підтримці) в межах свого електорату.

Підвищення рейтингів довіри до суспільних інститутів і зниження довіри до центральних органів влади може бути аргументом ефективності "помаранчевої" влади в сфері розвитку стандартів демократизації. З іншого боку, політична участь поза логікою орієнтації "на центр" підвищила значення громадських організацій, профспілок, мас-медіа, місцевих органів влади, бо саме через них відбувалося задоволення інтересів, проте ця діяльність ще не зробила очевидним, що це і є головним, значущим результатом діяльності "помаранчевої" влади. Фрагментарність усвідомлення пояснюється як "молодістю" нових форм участі, так і тим, що продовжують діяти стереотипи "патріархальності", "споживацтва", щодо яких центральні органи "помаранчевої" влади не розгортали спеціальних соціальних проектів з їх реконструкції. Гасла "помаранчевої" влади не були нею реалізовані. На цьому ґрунті внутрішні суперечності у владі, проявлені нею у режимі відкритості, утворювали в очах громадськості тільки картину скандалу і робили віддаленою, майже невидимою картину розвитку.

На фоні зростання важливості інших напрямів політичної участі (мас-медіа, місцеві органи влади, громадські організації) знизилася значимість електорального вибору. Причина цього – неефективність дій різних органів центральної влади. Сподівання громадян на електоральний вибір як чинник задоволення своїх очікувань явно зменшилися.

Висновки. Період при владі "помаранчевої" команди характеризувався більш інтенсивними процесами розвитку громадянського суспільства і вищим кредитом довіри громадян до влади. Саме на центральну владу ними покладались очікування щодо змін, що характеризує патерналістський тип суспільних відносин, властивий посттоталітарному суспільству. Сьогодні разом зі зниженням довіри до влади зростає довіра до інших суспільних інститутів, відбувається перебудова патерналістських очікувань. Загалом це створює позитивні передумови для подальшого розвитку громадянського суспільства.

Проведений аналіз даних свідчить про суттєве зниження рівня залученості населення в політичний процес, яке відбувається на фоні зростання дієвості економічного чинника у відносинах влади і суспільства та все ще значного впливу геополітичного чинника. Прогноз щодо провідної тенденції самоздійснення влади полягає в тому, що воно визначатиметься потребою влади у збереженні балансу в електоральному полі. Це не сприяє запровадженню політики принципів змін, очевидно спрямованих на розвиток за визначеним планом. Проте не можна з

абсолютною впевненістю тлумачити балансування як політику, що однозначно не сприяє розвитку суспільства або гальмує його. Зростання авторитету недержавних акторів за умови утримання влади від повернення до жорсткого авторитаризму в Україні позначає сприятливі **соціально-психологічні** умови для розвитку громадянського суспільства. Питання ж достатності сил самоорганізації для розвитку інститутів громадянського суспільства, здатних запобігти відродженню авторитаризму, потребує додаткового вивчення.

Теперішню соціальну ситуацію в Україні, що склалася в результаті зміни при владі політичних команд як сприятливу для руйнування **ілюзій** і характерних для посттоталітарних суспільств патерналістських стереотипів було загалом підтримано учасниками обговорення представленої на ХХХІV міжнародній конференції з політичної психології (м. Стамбул, 2011) відповідної доповіді. Зацікавленість учасників дискусії рейтингами довіри до владних структур, інших державних інститутів в Україні зрештою результувалася у висловленій Паулем Гронке (Paul Gronke, Reed College Associate Professor of Political Science, Portland, Oregon) пропозиції методологічного характеру: дослідити рівень довіри громадян України до державних інститутів в їх абстрагованому (як до власне інститутів – зокрема інституту президентства), так і персоніфікованому (до тієї чи іншої особи, що їх очолює) вигляді. Було висловлено думку, що в Україні результати застосування такої методології матимуть, порівняно з іншими країнами, свою специфіку.

У теоретичній площині підсумком є пропозиція робочої моделі для дослідження суспільних процесів, побудованої на основі аналогії між організацією і суспільством як системами: на відміну від організації, в соціосистемі рівня суспільства можлива гетерохронність фаз існування, розвитку – від хаосу через складність до порядку – її підсистем. Як більш складній системі суспільству можуть бути притаманні нелінійні зв'язки її складових. Це дає підстави бачити в балансуванні не тільки ризики, а й одночасно ресурси для розвитку. Проведення ж аналогій між системами рівня організації і суспільства допускає застосування в останній рефлексивних підходів до управління, викладених нами у попередніх роботах [1].

Використана література.

1. Найдъонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях. / М. І. Найдъонов. – К. : Міленіум, 2008. – 484 с.
2. Holland J. H. Hidden order: how adaptation builds complexity. Reading. – М. А.: Addison – Wesley, 1995. – 208 p.

Анализируются данные проведенных Институтом социальной и политической психологии НАПН Украины репрезентативных опросов общественного мнения по актуальным вопросам общественно-

политической жизни. Сравниваются периоды начала прихода к власти разных политических команд после президентских выборов в 2004 и 2010 гг. Сделан прогноз относительно ведущей тенденции самоосуществления власти как такового, что определяется потребностью сохранения баланса в электоральном поле и, следовательно, не содействует осуществлению политики принципиальных изменений. Поставлен вопрос о наличии развития самого общества как накопления в нем позитивных изменений, что составляет перспективу дальнейшего исследования.

Ключевые слова: социальная ситуация, развитие, балансирование, общественное мнение, гражданское общество.

Data of representative surveys of public opinion on current issues of social and political life carried out by the Institute of Social and Political Psychology of NAPS of Ukrainian are analyzed. The initial periods of coming to power of different political teams because of the presidential elections in 2004 and 2010 are compared. In the context of the stated goal – to determine the value of the changes of the ruling teams in Ukraine as a potential for social development – the forecast about the leading trends in the government self-realization that is determined by the need to maintain balance in the electoral field, hence does not contribute to the implementation the policy of fundamental changes is made. The question of society development as accumulation of positive changes inside of itself was raised, which makes the prospect for further investigation.

Key words: social situation, development, balancing, public opinion, civil society.